

SANOAT KORXONALARINING EKOLOGIK-IQTISODIY FAOLIYATINI QO'LLAB-QUVVATLASHNING QUYI TIZIMINI RIVOJLANTIRISH AHAMIYATI

Umarov Elshod G'ulom o'g'li

Xalqaro Nordik universiteti,

Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti dekani

ORCID: 0000-0002-7701-2080

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-dekabr 2024-yil

Jurnal soni: 13

Maqola raqami: 4

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1011>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/
KEYWORDS

ekologik xavfsizlik, sanoat korxonalari, QQS, ekologik tadbirkorlik, ekologik tovar, atrof-muhit.

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqot ishining maqsadi sanoat korxonalarining ekologik-iqtisodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlashning quyidagi tizimini rivojlantirishning ahamiyatini o'rganishdir. Ma'lumki, sanoat tarmoqlari ekologik ta'sirni kamaytirish va resurslarni tejash bo'yicha samarali tizimlarni joriy etish orqali iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ijro etilayotgan ekologik siyosatlar, energiya samaradorligini oshirish, chiqindilarni qayta ishlash va yashil texnologiyalarni tatbiq etish orqali, sanoat sektori nafaqat tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni, balki iqtisodiy barqarorlikni ham ta'minlashi mumkin.

Ishda, sanoat korxonalarining ekologik-iqtisodiy faoliyatini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan davlatning roli, normativ-huquqiy bazasi va ilg'or amaliyotlar ko'rib chiqiladi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun samarali boshqaruv tizimi, ekologik standartlarga rioya etilishi va iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlari muhim ahamiyatga ega. Ekologik-iqtisodiy faoliyatning samarali integratsiyasi sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi va jahon bozorida raqobatbardoshligini oshiradi.

Shu bilan birga, ishlanma natijalari ekologik texnologiyalarni joriy etish va ular asosida yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishga oid istiqbolarni ham ko'rsatib beradi. Rivojlangan tizimning asosiy tamoyillari va amaliy ko'rsatmalari sanoatning ekologik va iqtisodiy o'sishini boshqarishda muhim yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi.

Kirish. O'zbekistonning iqtisodiyoti so'nggi yillarda jadal o'sishga erishgan bo'lsada, sanoatning ekologik va iqtisodiy jihatlari hamon dolzarb masalalar sifatida qolmoqda. O'zbekiston Prezidenti tomonidan qabul qilingan farmonlar va qarorlar, ayniqsa, sanoatning ekologik xavfsizligini ta'minlash, resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy barqarorlikni saqlash borasidagi ishlanmalar sanoat korxonalarining faoliyatini qo'llab-quvvatlashning muhim qismiga aylangan.

"O'zbekiston – 2030 strategiyasi" ¹ da mamlakatning barcha sohalarini barqaror rivojlantirish, yashil iqtisodiyot va ekologik xavfsizlikni ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Aynan shu strategiya asosida, sanoat korxonalarining ekologik-iqtisodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlashning quyidagi tizimini yaratish zarurati yuzaga kelgan. Ushbu tizimda asosiy e'tibor sanoatning ekologik barqarorligini ta'minlash, resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni qayta ishlashga qaratilgan. Buning natijasida, sanoat korxonalari ekologik talablarga mos keladigan va iqtisodiy jihatdan samarali faoliyat ko'rsatishga erishadilar.

Aksariyat tadbirkorlar soliq yukining yuqoriligi, shuningdek, soliq tizimining beqarorligi mamlakatda sanoat korxonalarini rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillardan biri deb hisoblaydi. Jahon amaliyotida barqaror ishbilamonlik faolligi va barqaror iqtisodiy rivojlanish faqat tadbirkorlik subyektlariga 35% dan oshmaydigan soliqlar bilan mumkin ekanligini isbotlagan. O'zbekistonda mavjud bo'lgan ko'plab soliqlar belgilangan darajadan oshib ketadi va biznes uchun (savdo va vositachilik xizmatlaridan tashqari), ayniqsa atrof-muhitni muhofaza qilish kabi umuman «zararli» sohada chidab bo'lmay holga keladi. Bu muammoni umuman soliq tizimini takomillashtirish va «yashil» iqtisodiyot doirasida hal qilish kerak, bu esa budjetlarning daromadlar qismi tarkibida resurs (ijara) to'lovlari ulushini ko'paytirish bilan bog'liq holda bir qator qisqartirish bilvosita soliqlar, daromad solig'i, foyda solig'i va ish haqi solig'ini kamaytirish yoki yo'q qilish bilan bog'liq.

Ushbu ilmiy maqola orqali, sanoat korxonalarining ekologik-iqtisodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlashning quyidagi tizimini rivojlantirishda yuzaga kelgan muammolar va imkoniyatlar tahlil qilinadi. Ekologik

xavfsizlik va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlash uchun amalga oshirilayotgan yangiliklar va Prezident farmonlarining o'rni yoritiladi. Maqsadimiz, sanoat sektori barqarorligini ta'minlash va uning ekologik ta'sirini kamaytirish bo'yicha samarali tizimlarni yaratish borasida ilmiy va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdir.

Adabiyotlar tahlili. Ushbu tadqiqotimizni o'rganish davomida Valery V. Lepikhin, Tatyana L. Lepikhina, Svetlana V. Litvinovaning "Sanoat korxonalarining ekologizatsiya asosida barqaror rivojlanishi"² iqtisodiy tizimning barqarorligiga faqat ijtimoiy qayta ishlab chiqarish ulushlari va tabiiy resurslarni ratsional foydalanishning aniq (yoki optimal) kombinatsiyasida erishish mumkin. Barcha darajadagi zamonaviy iqtisodiyotlar uchun bunday rivojlanish modeli barqaror deb baholanishi mumkin. Ushbu maqola Perm Krai sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishiga bag'ishlangan. "Korxonaning barqaror rivojlanishi" tushunchasi bilan bog'liq ravishda "barqaror rivojlanish" ta'riflari tizimlashtirilgan. Korxonaning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy subsistemalarining samarali kombinatsiyasi haqiqatan ham barqaror rivojlanish deb hisoblanadi. Korxonaning faoliyatining natijalariga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash maqsadida iqtisodiy ko'rsatkichlarning ekologik va ijtimoiy parametrlarga bog'liqligini korrelyatsion tahlili o'tkazildi. Korxonaning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy subsistemalarining faoliyatini baholash natijalarini o'z ichiga olgan integral ko'rsatkichni ishlab chiqish zarurligi haqida xulosa qilingan.

Keyingi o'rgangan tadqiqot ishimiz ham yurtimiz Burkanov Aktam Usmanovichning "O'zbekistonda sanoat siyosati va sanoat tizimlarini rivojlantirish"³ maqolasida O'zbekistonning sanoat siyosati, sanoat tizimlarining hozirgi holati va boshqaruvni xususiyatlari bilan birga ta'riflangan. Shuningdek, maqolada davlat maqsadli dasturlarining zamonaviy sanoat siyosatidagi asosiy omil sifatida qo'llanilishi o'rganilgan va O'zbekiston iqtisodiyotini qayta sanoatlashtirishdagi uning kelajakdagi amalga oshirilishi baholangan, bu esa iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashni maqsad qiladi. Maqola sanoat siyosatini rivojlantirish va sanoat tizimlarini boshqarish bo'yicha tavsiyalar to'plami bilan yakunlanadi.

¹ <https://lex.uz/docs/-6600413> - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida

² https://www.researchgate.net/publication/279270703_Sustainable_Development_of_Industrial_Enterprises_Based_on_Ecologization AU - Lepikhin, Valery AU - Lepikhina, Tatyana AU - Litvinova, Svetlana - Sustainable Development of Industrial Enterprises Based on Ecologization

³ Burkanov Aktam Usmanovich Industrial policy and development of industrial systems in Uzbekistan // European journal of economics and management sciences. 2015. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/industrial-policy-and-development-of-industrial-systems-in-uzbekistan>

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot metodologiyasi ilmiy abstraktsiya va qiyoslash asosida xorijiy tajribalar va yondashuvlarni tahlil qilishni, shuningdek, tadbirkorlik subyektida strategik innovatsiyalarni boshqarish usullarini solishtirma tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Tadqiqotning metodologik asosini sanoat korxonalarini iqtisodiyotining ekologik tarkibiy qismi, tarkibiy-funksional va loyihaviy yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqot ishlari sintez tahlili, taqqoslash usullari, mantiqiy tahlil, moliyaviy tahlil va faktik ma'lumotlarni guruhlash kabi ilmiy usullar yordamida amalga oshirilgan.

Tadqiqot natijalari. Sanoat korxonalarining faol rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan ko'plab sabablar qatorida kichik va o'rta sanoat korxonalarini kreditlash hamda qayta moliyalashtirishning ko'p bosqichli tizimi yaxshi faoliyat ko'rsatmaganligi ham biri deb hisoblanadi. Ekologik tadbirkorlikning huquqiy asoslarini shakllantirish uchun O'zbekiston qonunchiligiga ekologik maqsadlarda tovarlar, ishlar va xizmatlar ishlab chiqarish sohasida tadbirkorlikni davlat tomonidan tartibga solish to'g'risidagi qo'shimcha moddani kiritish kerak. Sanoat korxonalarini soliqqa tortish sohasidagi davlat siyosatini hisobga olsak, uning ikkita asosiy yo'nalishi haqida gapirish mumkin. Birinchisi, barcha xo'jalik yurituvchi subyektlardan ayrim soliqlarni undirish tartibi to'g'risidagi umumiy qonunlar doirasida kichik korxonalar uchun maxsus imtiyozlar berish bilan bog'liq. Ikkinchisi, xususan, kichik korxonalarini soliqqa tortishning alohida tartibini belgilovchi mustaqil qonunchilik bazasini ishlab chiqish. Umumiy soliqqa tortish tizimi doirasida mumkin bo'lgan imtiyozlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin.

1. Imtiyozli soliq stavkalari.

2. Soliq majburiyatlarini to'lashning imtiyozli shartlari (masalan, har oyda emas, balki har chorakda yoki olti oyda bir marta) va soddalashtirilgan hisobot shakllari.

3. Korxonalar tovar aylanmasining hajmiga qarab ayrim soliqlardan ozod qilish.

4. Bir qator soliqlar bo'yicha soliq solinadigan bazani hisoblashning maxsus tartibi.

5. Yangi tashkil etilgan kichik korxonalar uchun soliq imtiyozlari.

Umuman olganda, ko'rib chiqilayotgan soha juda kam rivojlangan: bu yerda kichik korxonalar uchun mavjud bo'lgan soliq imtiyozlari juda tor qo'llanish doirasiga ega. Ayrim faoliyat turlari bilan shug'ullanuvchi ya'ni ekologik sof mahsulotlar va xizmatlar ko'rsatuvchi yangi tashkil etilgan kichik korxonalar uchun ikki yil muddatga daromad solig'i bo'yicha "soliq ta'tilini" berish imkoniyatini tashkil etish orqali "yashil" iqtisodiyotni shakllantirish mumkin. 2019 yilda kuchga kirgan Soliq kodeksining yangi tahririda daromad solig'i bo'limida kichik korxonalar (sof ekologik mahsulot ishlab chiqaruvchi) uchun maxsus imtiyozlar mavjud emas. Bu shuni anglatadiki, foyda soliqqa tortishning deyarli barcha ko'rsatkichlari bo'yicha yuqorida ta'kidlangan korxonalar boshqa barcha korxonalar bilan tengdir.

Misol tariqasida Rossiya davlatida soliq qonunchiligida taqdim etilgan imtiyozlarning yangi turi, soliq kodeksining birinchi qismi qabulqilingan "agar korxonaning ketma-ket uch oylik daromadi 2 million rubldan oshmasa, qo'shilgan qiymat solig'ini (QQS) to'lamaslik imkoniyati mavjud bo'ldi"⁴, ushbu imtiyoz asosan sanoat korxonalar uchundir. Albatta, bu kichik korxonalarining moliyaviy aholini sezilarli darajada yengillashtirishi mumkin. Shunday qilib, umumiy qonunchilikka muvofiq kichik korxonalar nafaqat QQS bo'yicha hisobotlarni yuritish va taqdim etishning soddalashtirilgan shakliga ega emaslar, balki agar ular QQSdan ozod qilishni xohlasalar, bir qator operatsiyalar bo'yicha alohida yozuvlarni yuritishga majbur bo'ladilar. Aksariyat rivojlangan mamlakatlarda sanoat korxonalarini subyektlari bunday imtiyozga ega yoki hatto QQS to'lovchi sifatida soliq organlarida ro'yxatdan o'tishlari shart emas. Soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimiga o'tish qisman bu muammoni hal qilishga yordam beradi.

1-jadval:

Xorijiy mamlakatlarda sanoat korxonalariga beriladigan imtiyozlarning turlari va xususiyatlari⁵

Imtiyozlar turi	Imtiyozlarni o'ziga xos tarzda amalga oshirish	Mamlakatlar
Imtiyozli soliq stavkalari	Sanoat korxonalarini uchun maxsus ta'rif	Buyuk Britaniya
	Aylanma miqdoriga qarab turli xil daromad solig'i stavkalarini qo'llash	AQSH, Shvetsariya
Soliq imtiyozlari va soddalashtirilgan hisobotlarni to'lash uchun imtiyozli shartlar	Kichik korxonalar uchun soliq hisob-kitoblari boshqa korxonalariga qaraganda yiliga kamroq marta amalga oshiriladi	Italiya, Ispaniya
	Kichik aylanmasi bo'lgan korxonalar uchun QQS to'lovchi sifatida ro'yxatdan o'tish shart emas	Buyuk Britaniya, Shvetsariya
	Soddalashtirilgan hisobot va soliq deklaratsiyasi, imtiyozli hisobot berish muddatlari	Fransiya, Italiya, Shvetsariya, Ispaniya
Soliqdan ozod qilish	Kam aylanma mablag'i bo'lganda QQSdan ozod qilish	Rossiya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Shvetsariya
Soliq solinadigan bazani hisoblashning maxsus tartibi	Kichik korxonalar soliqlarni boshqa kompaniyalar kabi jo'natmalar bo'yicha emas, balki naqd pul tushumlari bo'yicha to'lashi	Buyuk Britaniya
	QQSni haqiqiy aylanmalar bo'yicha emas, balki soliq organlari bilan o'zaro kelishuv asosida hisoblash	Fransiya
	Qo'shilgan qiymat yoki soliqqa tortiladigan foydani aniqlashning soddalashtirilgan printsiplari. Kichik korxonalar soddalashtirilgan hisobotlarni yuritishi sababli, barcha xarajatlar hujjatlashtirilishi shart emas. Shuning uchun ular soddalashtirilgan tarzda, daromadning ma'lum bir foizi sifatida belgilanadi	Italiya
	Kichik aylanmaga ega korxonalar mahalliy daromad solig'i bo'yicha soliqqa tortiladigan foydani 50% ga kamaytirishi mumkin	Italiya
	O'z mablag'larini kichik innovatsion biznesga kiritgan investorlar uchun imtiyozli soliqqa tortish. Aniq mezonlarga javob beradigan kichik kompaniyalar tomonidan sotilgan aksiyalardan olingan foydani 50 foizni soliqqa tortishdan chetlashtirish, agar investor ularga kamida 5 yil egalik qilgan bo'lsa	AQSH
	Kapital qo'yilmalarning butun miqdori bo'yicha soliqqa tortiladigan daromadni kamaytirish	AQSH
	Soliq solinmaydigan minimal, bunda soliqqa tortiladigan foyda kamayadi	Germaniya
Korporativ zararlarini alohida aksiyadorlarga o'tkazishga ruxsat berish. Bu o'z faoliyatining birinchi yillarida, qoida tariqasida, rentabel bo'lmagan va ularning faoliyatini moliyalashtirishning asosiy manbalari aksiyadorlarning shaxsiy jamg'armalari bo'lgan kichik kompaniyalar uchun dolzarbdir	AQSH	
Yangi tashkil etilgan sanoat korxonalarini uchun imtiyozlar	Ba'zi soliqlardan ozod qilish	Rossiya, Fransiya, Shvetsariya, AQSH, Shveysariya

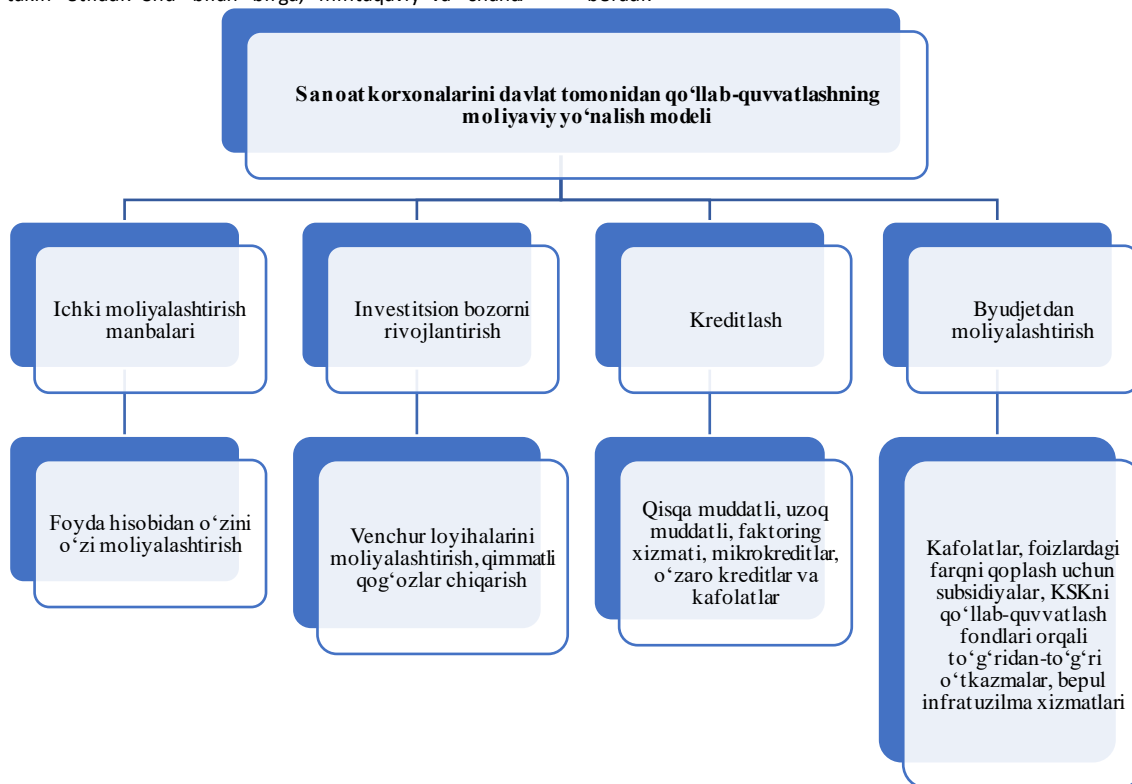
⁴ <https://www.glavbukh.ru/art/100856-ko-osvobojden-ot-uplaty-nds>

⁵ Internet manbalariga asoslanib muallif ishlanmasi

Ko'pgina mamlakatlarda iqtisodiy markazsizlashtirish tendentsiyasi mavjud.

Shu munosabat bilan kichik korxonalariga soliq solishni takomillashtirish bo'yicha: sanoat korxonalaridan soliq imtiyozlarini joylarga o'tkazish, kichik korxonalar uchun umumiy soliq chegarasini belgilash va sanoat korxonalarining holatini nazorat qilish funksiyalarini mintaqaviy savdo va sanoat palatalariga o'tkazish. Hozirgi vaqtda sanoat korxonalarini soliqlarining bir qismi mintaqaviy budjetga, bir qismi mahalliy budjetlarga, qolgan qismi esa markazga tushadi. Soliqlarning 30 foizini mintaqaga berish va 70 foizini joyida qoldirish taklif etiladi. Shu bilan birga, mintaqaviy va shahar

hokimiyatlariga bir qator soliqlar bo'yicha stavkalarini kamaytirish va hatto hudud uchun eng muhim faoliyat turlari uchun «soliq ta'tillari» ni joriy etish huquqini berish taklif etiladi. Bizning fikrimizcha, bunday faoliyat sanoat korxonalarining atrof-muhitni yaxshilash bo'yicha faoliyatini o'z ichiga oladi. Ushbu mablag'larning maqsadli sarflanishini nazorat qilish uchun kichik korxonalar yalpi daromadining 25 foiz miqdorida soliq yukining maksimal miqdorini belgilash taklif etiladi. Umuman olganda, sanoat korxonalarini subyektlarining hududiy va mahalliy davlat hokimiyati organlari vakolatiga o'tkazilishi kichik tadbirkorlik subyektlarini asossiz tekshirishlarga chek qo'yish imkonini beradi.

1-rasm. Sanoat korxonalarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning moliyaviy yo'nalish modeli ⁶

Ushbu sohada muvaffaqiyatga erishish uchun xavflarning bir qismini davlat o'z zimmasiga olishi mumkin. Umuman olganda, tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha mavjud vaziyatni hisobga olgan holda, ekologik ya'ni "yashil" iqtisodiyotga yo'naltirilgan sanoat korxonalarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha quyidagi asosiy chora-tadbirlarni belgilash mumkin:

tadbirkorlik faoliyatining ekologik xavfsizligini ta'minlash masalalari bo'yicha qonun hujjatlarini tayyorlash, amaldagi qonun hujjatlariga qo'shimchalar va o'zgartirishlar kiritish;

ekologik maqsadlar uchun tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) shakllantirish, rag'batlantirish, tartibga solish va ishlab chiqarish masalalari bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlarini tayyorlash;

ekologik tadbirkorlik sohasida standartlar, normalar va qoidalarni ishlab chiqish;

ekologik maqsadlarda tovarlar (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarishni rivojlantirish dasturini ishlab chiqish;

ekologik maqsadlarda tovarlarning (ishlarning, xizmatlarning) alohida turlarini ishlab chiqarish va ulardan foydalanish qoidalari, shuningdek ekologik xavfsizlikni buzganlik uchun javobgarlikni, zararni aniqlash va qoplashni belgilovchi normativ-uslubiy hujjatlarini ishlab chiqish;

ekologik maqsadlarda tovarlar (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish va ulardan foydalanishni rag'batlantirish va tartibga solish bo'yicha tashkiliy tuzilmalarni yaratish;

mustaqil sanoatni, shu jumladan ekologik mahsulotlar ishlab chiqarishni tashkil etish, ekologik maqsadlarda keng turdagi ishlar va xizmatlar ko'rsatish bo'yicha takliflarni shakllantirish;

ekologik tadbirkorlikning faoliyat yuritishi uchun samarali moliyaviy-kredit bazasini yaratish, shu jumladan davlat buyurtmalari, soliq va kredit imtiyozlari berish;

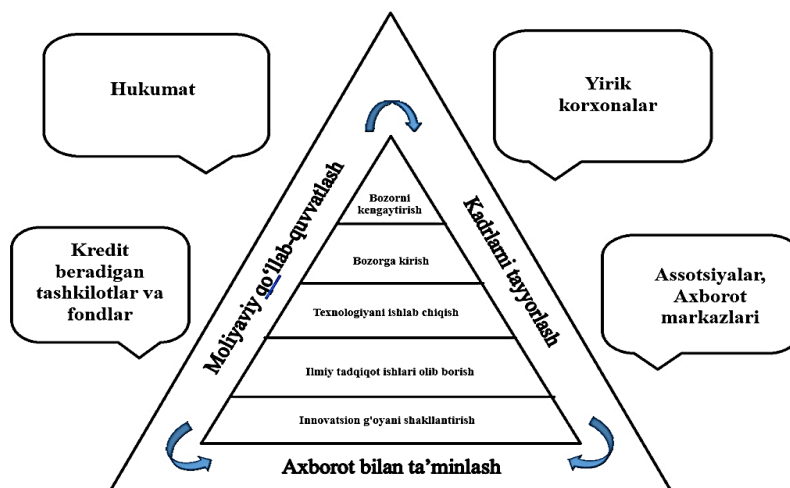
korxonalar tomonidan ekologik asbob-uskunalar, ishlar va xizmatlar sotib olishni rag'batlantirish;

korxonalar tomonidan ekologik asbob-uskunalar, ishlar va xizmatlar sotib olishni rag'batlantirish.

Ekologiya mahsulotlarini ishlab chiqarish va iste'mol qilishni rag'batlantirish maqsadida qonun hujjatlarida quyidagi chora-tadbirlar belgilangan: a) ekologik tadbirkorlik subyektlarini qo'shilgan qiymat solig'idan to'liq yoki qisman ozod qilish; b) atrof-muhitni muhofaza qilish mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan asbob-uskunalarini korxonalar nomi uchun soliq solinadigan bazadan to'liq yoki qisman chiqarib tashlash, atrof-muhitni muhofaza qilish mahsulotlari bo'lgan asosiy vositalarning tezlashtirilgan amortizatsiyasi; v) xo'jalik yurituvchi subyektlar foydasining atrof-muhit mahsulotlarini sotib olish uchun ajratilgan qismini soliqqa tortishdan ozod qilish.

Davlat sanoat korxonalarini shakllantirishga ko'plab ta'sir ko'rsatish vositalariga ega va ekologik yo'naltirilgan bozorni rivojlantirish uchun iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratishi kerak. Turi subyektlarning har tomonlama yordamini hisobga olgan holda ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan kichik korxonalar faoliyatini qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari, shuningdek, texnologiyani joriy etish bosqichlari 2-rasmda keltirilgan.

⁶ Muallif ishlanmasi

2-rasm. Innovatsion texnologiyalarni shakllantirish va rivojlantirish bosqichida kichik korxonalarni qo'llab-quvvatlashning asosiy bosqichlari va subyektlari⁷

Xulosa va takliflar. Sanoat korxonalarini rivojlantirish va atrof-muhit bozorida davlat boshqaruvining iqtisodiy usullarini ikki guruhga birlashtirish mumkin: a) majburiy mexanizmlar (masalan, faoliyati atrof-muhitga qo'shimcha yukning oshishiga olib kelishi mumkin bo'lgan kichik korxonalariga salbiy stimullarni qo'llash) va b) rag'batlantirish mexanizmlari (kichik korxonalar, ishlab chiquvchilar va ishlab chiqaruvchilarga ijobiy stimullarni qo'llash ekologik jihatdan qulay ishlar, tovarlar va xizmatlar).

Majburiy mexanizmlar faoliyati belgilangan ekologik me'yorlarni lozim darajada hisobga olmasdan amalga oshirilayotgan korxonalardan mablag'larni (atrof-muhitni ifloslantirganlik uchun to'lovlar tizimi va tabiiy resurslardan foydalanganlik uchun to'lovlar, atrof-muhitga yetkazilgan zararni qoplash va boshqalar orqali) olib qo'yish imkoniyatini yaratadi, qoidalar, standartlar va ushbu moliyaviy resurslardan ularni ekologik tovarlar, ishlar va xizmatlar ishlab chiqaruvchilar foydasiga qayta taqsimlash tartibida foydalanish. Bunday majburlov choralariga, masalan, atrof-muhitni tartibga solish, sanksiyalar, yig'imlar, taqiqlar, yuqorida ta'kidlanganidek - ekologik to'lovlar va jarimalar, shartnomalar, mahsulotlar, tovarlar, ishlar va xizmatlarni ekologik standartlashtirish, iste'molchi oldidagi majburiyatlar, ekologik sertifikatlash kiradi.

Ekologik yo'naltirilgan kichik korxonalarni rivojlantirishning asosiy rag'batlantirish mexanizmlari orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Ekologik jihatdan qulay mahsulotlar, ishlar va xizmatlarni ishlab chiqarish, va yetkazib berish (taqdim etish), shu jumladan ekologik yo'naltirilgan ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish uchun to'g'ridan-to'g'ri budget mablag'lari. Bu davlat va mintaqaviy ekologik dasturlar doirasida ekologik qulay mahsulotlar (xizmatlar) yetkazib berish uchun davlat ekologik buyurtmasi shaklida bo'lishi mumkin va hokazo. Shu maqsadda budget mablag'larini olishda tanlovlar, tenderlar mexanizmi qo'llaniladi va shu bilan raqobatning yuqori darajasi ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev, S. (2021). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo'yicha davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida. "Yangi O'zbekiston." <https://lex.uz/docs/-6600413> - O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida
2. Sustainable Development of Industrial Enterprises Based on Ecologization. (2015). Mediterranean Journal of Social Sciences, 6(3 55), 119. <https://www.richtmann.org/journal/index.php/miss/article/view/6760>
3. Burkhanov Aktam Usmanovich (2015). Industrial policy and development of industrial systems in Uzbekistan. European journal of economics and management sciences, (3), 23-28. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/industrial-policy-and-development-of-industrial-systems-in-uzbekistan>

Ekologik toza mahsulotlarni (xizmatlarni) sotishdan olingan foydani imtiyozli soliqqa tortish va ushbu biznesni shakllantirish davri uchun (2-3 yil) «imtiyozli ta'tillar» ni belgilash.

Ishlab chiqarish va ekologik xizmatlarni rivojlantirish imkoniyatlarini baholash bo'yicha ixtisoslashtirilgan institutlar, laboratoriyalar, markazlarni yaratish, bunday tuzilmalarni moliyaviy va axborot bilan ta'minlash. Ushbu tashkilotlar, shuningdek, ekologik innovatsiyalar, atrof-muhitni boshqarish va hokazolarni bo'yicha treninglar o'tkazishi mumkin.

Ekologik tovarlar, ishlar va xizmatlar bozorida faoliyat yurituvchi tashkilot va korxonalar tashkil etilganda mol-mulk va yer soliqlaridan ozod qilish.

Ekologik innovatsiyalarni ishlab chiquvchilar va ishlab chiqaruvchilar uchun innovatsion risklarni qisman yoki to'liq sug'urta qilish.

Ekologik tovar (ish va xizmatlar) ishlab chiqaruvchilarni huquqiy qo'llab-quvvatlash, hamkorlar topishga ko'maklashish, davlat kafolatlari ostida bitimlar tuzish.

Ekologik innovatsiyalarni bozorga olib chiqish, atrof-muhitga yo'naltirilgan ishlanmalar sohasida axborot infratuzilmasini shakllantirish bo'yicha ko'rgazmali loyihalarning davlat tomonidan tashabbusi.

Oxir oqibat, davlat darajasidagi kichik korxonalar faoliyatining bunday rag'batlantiruvchi mexanizmlari ekologik talabning ko'payishini, iste'molchilarning ekologik xatti-harakatlarini va ularning motivatsiyasini ta'minlashga qaratilgan. Talabga ta'sir qilishning mohiyati iste'molchini ekologik jihatdan qulay mahsulotlarga o'tishga psixologik jihatdan ishonitirish yoki iqtisodiy jihatdan rag'batlantirishdir. O'z navbatida, taklifga ta'sirning mohiyati ish va xizmatlarni ishlab chiqaruvchilarni atrof-muhit va aholi uchun qulay mahsulotlarga o'tishga undaydigan motivatsion ta'sir tizimini (ekologik standartlar, iqtisodiy rag'batlantirish, mahsulotlarning ekologik foydalari to'g'risida ma'lumot berish va yangi ekologik ehtiyojlarni shakllantirish) shakllantirishdan iborat.

4. Sayfullaev, S., Valikulova, D., & Sabirov, K. (2024, July). Modern Intelligent Security Analysis Systems for Corporate Networks. In 2024 5th International Conference on Image Processing and Capsule Networks (ICIPCN) (pp. 717-719). IEEE. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10660888>
5. <https://www.glavbukh.ru/art/100856-kto-osvoboiden-ot-uplaty-nds>
6. Sabirov Khasan Nusratovich, & Talibjanov Khurshidbek (2023). Relative importance of factors affecting sustainable development of small business. Science and innovation, 2 (Special Issue 14), 788-794. <https://zenodo.org/records/10160206>

⁷ Muallif ishlanmasi